
Kennisdeelsessie Architectuur: ontwerpen voor het collectief

21 juni 2023

We gaan het hebben over architectuur, beter gezegd over ontwerpen voor en met het collectief. Waarin verschilt het van het reguliere woonontwerpen? Waar moet je rekening mee houden? Hoe zorg je dat alle wensen samenkomen in het ontwerp? Welke partijen zijn erbij betrokken? Welke rol hebben ze? Hoe creëer je draagvlak?

Bernard Smits, één van de grondleggers van Cooplink, heet de sprekers een hartelijk welkom:

- Jurrian Arnold, architect bij [Open Kaart](#)
- [Flip Krabbendam](#), zelfstandig architect

Bernard Smits | Cooplink

“Zelf zat ik ook ooit in een wooninitiatief waar we een klooster gingen ombouwen. Je zag een mooie clash tussen zo’n rigide gebouw als een klooster en de flexibiliteit van de groep. De woonvorm paste zich aan aan het gebouw, maar het gebouw paste zich ook aan aan de woonvorm. Wanneer collectieven een huis ontwerpen, is het vaak veel meer toegespitst op de bewonersgroep.

Bij nieuwbouw wordt vaak afgeweken van de reguliere woningbouw. Denk aan ecodorp Boekel, de ontwerpen van de collectieven in Amsterdam, de aardehuizen in Olst. Het maakt de architectuur van collectieve woonvormen heel bijzonder.

Hoe komt die afwijking tot stand? We gaan ervaringsdeskundigen laten vertellen over hoe dat werkt in de praktijk en hoe zij dat aanpakken. Hoe vind je een balans tussen collectiviteit, samendoen en privacy? Hoe geef je gedeelde ruimten vorm? Hoe kom je ontwerpkeuzes als bewonersgroep? Denk je ook al na over als de groep later van samenstelling verandert, of als de collectiviteit verandert, kan het gebouw daar dan in meegroeien?

Jurrian Arnold | Open Kaart

“Open Kaart is bezig met een opdracht van Rochedale in Amsterdam waarbij we ontwerpen voor een beheercoöperatie. Vaak stelt de gemeente het programma van eisen: hoeveel en wat voor soort woningen er komen. Bewonersgroepen komen vanaf een andere kant: daar is eerst een visie en werk je later pas toe naar het ontwerp van de huizen.

Het is eigenlijk heel bijzonder dat een wooncorporatie bedenkt dat er een beheercoöperatie moet komen. De woningen moeten gemiddeld 55m² (minimaal 35m², maximaal 70m²). Dat geeft een kader.

Vijf groepen schreven zich in op dit project. Dat was meteen een nieuwe uitdaging: hoe maak je daar één groep van? Vooral omdat in een gebouw van zo’n dichtheid het niet te doen is om iedereen z’n eigen deel van het gebouw te geven. Dus we moeten kijken naar wat ieders woonwensen zijn en ze op basis daarvan een plek te geven in het gebouw, los van de groep waarmee ze hebben ingeschreven.

Naast het ontwerpproces loopt tegelijkertijd het proces van groepsvorming. Dat valt buiten ons kennisveld, maar is wel nodig om straks als beheercoöperatie te kunnen functioneren. Daarvoor hebben we de expertise ingeschakeld van Bernard Smits en Bureau Viertel.

We streefden naar een balans tussen privéruimte en collectieve ruimtes. In gesprekken met de bewoners en het bespreken van verschillende schetsen werden de wensen duidelijk. Bijvoorbeeld om de balkons (privé-buitenruimte) meer aan de binnenkant te plaatsen, zodat er meer gelegenheid is voor ontmoeting. Een andere wens was een grote gedeelde woonkamer voor het hele gebouw die open is voor de wijk. Daarnaast willen mensen een kleinere gedeelde woonkamer alleen voor hun eigen groep.”

Bernard: “Rochedale was de opdrachtgever maar uiteindelijk wil je dat de bewoners het initiatief overnemen zodat zij ook meer eigenaarschap gaan voelen. Hoe krijg je dat voor elkaar? Denk je dat je nu de grootste hobbels al genomen hebt?”

Jurriaan: “De grootste hobbel was aan het begin: de gemeente zit er privaatrechtelijk in. Ze stellen hun eigen grond beschikbaar aan Rochedale en mogen daardoor veel meer toetsen dan wanneer het niet hun eigen grond is. In het begin stelde de gemeente een heleboel stedenbouwkundige eisen. Normaal stellen ze die aan commerciële ontwikkelaars, maar daar is sprake van winstmaximalisatie. Dit gebouw gaat juist over maximalisatie van woongenot. Er is veel overlegd en onderhandeld met de gemeente, zodat er meer ruimte is voor collectieve voorzieningen.

De grootste uitdaging ligt bij de groep: kent die de hechtheid en het onderlinge vertrouwen om de tand des tijds te doorstaan? Die verantwoordelijkheid ligt meer bij Rochedale, minder bij ons. Het lastige is wel dat veel corporaties uitgaan van wantrouwen en daardoor krijg je geen eigenaarschap bij de bewoners.”

Flip Krabbendam | ontwerp van cohousing

Het ontwerp van cohousing is het ontwerp van een heel andere woningtypologie. (Zo heeft de Bijgaardehof in Gent een enorme gemeenschappelijke keuken voor twintig huishoudens.)

Het ontwerp kent een gelaagdheid, vooral naarmate een project groter wordt. Naast de eigen woning en groepsvoorzieningen, kun je bijvoorbeeld een fietsenberging of washok delen.

Denk ook na over de integratie van huishoudens: Denk je een cluster met verschillende huishoudens door elkaar – een éénpersoons, tweepersoons en gezinswoning? Of sorteer je ze juist per woningsoort, zodat bijvoorbeeld de studenten en de kinderen bij elkaar in de buurt wonen.

Ontsluiting: je wilt dat gedeelde voorzieningen ‘in de loop’ liggen, zodat als je thuiskomt en ziet dat de lamp brandt, je even een praatje gaat maken. Spontane ontmoetingen zijn namelijk *the spark* van gemeenschappelijk wonen. Denk ook aan ‘tussendeuren’: zorg ervoor dat verschillende clusters zich onderling makkelijk kunnen uitwisselen. Je ontmoet dan makkelijker je andere burens. Dat zorgt voor flexibiliteit in de omgang wanneer het bijvoorbeeld sociaal niet botert tussen twee burens, dan kun je makkelijker je bij een andere groep aansluiten. Een wandelgang of promenade zorgt ook voor veel spontane ontmoetingen.

Flexibiliteit in de woning: een wisselkamer (die bij de ene óf de andere woning hoort) werkt in praktijk niet zo heel goed. Flexibiliteit kun je in de ontwerpfase laten terugkomen met

- Begin met een hoofdstructuur die je vervolgens op allerlei manieren kunt interpreteren: dat je de verschillende ruimtes kunt draaien, uitbouwen of op een andere plek zetten;
- Denk aan flexibele wanden. Het nadeel daarvan is wel dat je de leidingen niet in de wanden kunt wegwerken, dus die lopen over het plafond. Moet je dus de lamp aan/uit doen met een koordje, en je stopcontacten zitten ook op het plafond. Het is heel flexibel maar niet heel mooi.

Uitwisseling

- Sebastiaan Vork: “ik doe mijn afstudeeronderzoek naar collectief wonen en houd veel interviews met allerlei stakeholders. Een van de architecten gaf ook aan dat sommige dingen minder door de bewoners zelf besloten werden of juist in de statuten werden vastgelegd. Welke keuzes laat je typisch wel of niet door de bewoners maken?”

Flip: “Laat de meeste keuzes bij de bewoners, zij moeten er uiteindelijk gaan wonen.

Jurriaan: “je wilt een gezamenlijke taal opbouwen met de bewoners, dan kan ieder aangeven waar ze over willen/kunnen meepraten en waar niet. De structuur van het opdrachtgeverschap is bepalend. In mijn project stelde Rochedale zij allerlei eisen. Als je door een groep wordt ingehuurd dan kunnen ze je ontslaan, als je stelt dat ze ergens niet over mee kunnen praten.

- Sebastiaan: “Hoe ga je dan om het verschil in kennis? Want de architect weet op sommige vlakken simpelweg meer dan de bewoners.

Flip: “Er is een rolverdeling: bewoners gaan over leefbaarheid en de architect over maakbaarheid.”

Jurriaan: “Wij zijn ook continue bezig met het doseren van keuzes. Uiteindelijk grijpen veel keuzes op elkaar in en dan is het lastig te kiezen als je een groep overvraagt. Daarin moet je dienstbaar zijn aan de groep.”

- Boudewijn: “We hebben de groep een keer uitgebreid met een breed pluimage aan mensen, want we willen dat iedereen mee kan doen. De groep wisselt steeds en is nog nooit compleet geweest. De wensen veranderen, evenals de overlegstructuur. Hoe vind je daar een balans in? Nu hebben we zoiets van laten we vooral niet de groep uitbreiden, maar eerst bepalen hoe het gaat worden.”
Jurrian: “Dit is een belangrijk aspect. Het is een natuurlijk proces dat mensen aanhaken en afhaken. Je moet goed nagaan dat het proces geborgd wordt en dat mensen weten ‘waar komen we vandaan en waar gaan we naartoe’. Zodat ook nieuwe mensen weten waarom dingen zo zijn gekomen. Die verslaglegging is daarbij essentieel.”
- Boudewijn: “In ons project is de tijdlijn zo strak, dat we niet het project stil kunnen leggen voor groepsprocessen. Wij werken nu met kerngroepen voor de verschillende groepen. Zij maken de beslissingen voor de groepen op dit moment, ook al is de groep nog niet compleet.”
Flip: “Je maakt inderdaad keuzes en die communiceer je. Als er nieuwe mensen bij komen moeten ze niet ineens alle keuzes willen veranderen, dan blijf je alles steeds opnieuw doen.”
Jurrian: “Het is ook écht mensenwerk, je moet heel goed aanvoelen wat er nodig is in een groep en hoe je de wensen op een lijn krijgt en hoe je omgaat met dominante mensen in een groep. Vaak zijn mensen dominant op één punt zoals de tuin. Kijk hoe je die mensen mee kunt nemen in dat proces maar wel de collectiviteit borgt.”
- Rob: “Hoe begin je, wil je al schetsen als je nog niks weet? Mensen lijken het moeilijk te vinden om zich een beeld voor te stellen van hoe zoiets eruit kan zien. Wil je dan niet al een ontwerp, een ruwe schets hebben in deze vroege fase?”
Flip: “Nee, niet doen, laat mensen langsgaan bij andere projecten om een beeld te geven. Dan weet je waar je het over hebt. Ga daar kijken en ga met iedereen praten. Er zijn zoveel gezamenlijke woonprojecten in Nederland.”
Jurrian: “Juist wel doen! Geeft een goed beeld. Dan kun je ook al visualiseren waar je het al met elkaar over eens bent. De schetsen kunnen ook juist dienen als werving. Maar architecten zijn er niet altijd goed in, als ze een schets maken, dan ontwerpen ze bij wijze van spreken al de deurklink.”
- Jan Wijnand: “Je ziet vaak in groepen dat mensen erin springen maar ook er weer uit springen. Om de verbinding te behouden is het goed om na te denken over een aantal kernwaarden. Dat kunnen ruime kernwaarden zijn, maar ook betaalbaarheid of waar je over wilt beslissen. Als je dat hebt, dan kan iedereen van de groep vertellen waar de groep over gaat.”
Bernard: “Werken jullie ook zo, spelen zulke woorden ook een rol in jullie proces?”
Jurrian: “Zeker, zeker we maken er vaak een plaatje bij dat uitgaat van bepaalde kernwoorden.”
- Bernard: “Als je als groep een architect moet selecteren, waar moet je dan op letten? Hoe kom je bij de juiste architect uit?”
Jurrian: “Vraag hoe de architect het proces voor zich ziet; wat zijn de sleutelmomenten in hun proces waarbij ze de bewoners betrekken. Voel de architect aan de tand! Dan krijg je ook al een gevoel voor hoe open die is voor de dialoog met de bewoners.”
Bernard: “Dus je let niet op hoeveel mooie gebouwen er in het portfolio zitten?”
Jurrian: “Nee, als er één duidelijke stijl in het portfolio zit, dan betekent dat vaak een vrij dominante, aanwezige architect. Dat kan als groep bij je passen, maar vaak ook niet. Sommige architecten zeggen: de gevel is van mij, alles daarbinnen is van de bewoners. Zulke dingen wil je van tevoren weten.”
Flip: “Ga ook langs bij verschillende groepen om hun ervaring te horen. Deed de architect inderdaad zoals die het van tevoren gezegd had?”
- Ineke: “Heel interessant vond ik het ontwikkelen van een gezamenlijke taal. Kan daar niet een soort woordenlijst voor ontwikkeld worden? Mijn tweede vraag is: stel dat je met een groep en een architect tot iets moois komt. Daarna moet je de koppelen maken met een ontwikkelaar, kan dat ook nog strijd opleveren?”
Jurrian: “Met een beetje geluk komt die er niet aan te pas: als je een wooncoöperatie bent hoeft je in principe geen ontwikkelaar te hebben. En in het geval van Rochedale is het de woningbouwcorporatie die de ontwikkelde partij is. Maar als er wel een ontwikkelaar aan te pas moet komen dan kan dat soms inderdaad wel strubbelingen opleveren omdat er wel verschillende belangen zijn.”

Afsluiting

Bernard: "Ik heb een heel organisch proces gehoord van hoe Jurrian het doet, en een heel methodisch proces van hoe Flip het aanvielt. Twee verschillende verhalen, met veel waardevolle tips en dingen om op te letten. We bedanken Jurrian en Flip voor hun bijdrage en de uitgebreide reacties op de gestelde vragen."

Bekijk hier de [powerpoint van Flip Krabbendam](#).

Tot slot... mogen we je iets vragen?

Ben je blij met de informatie die je in dit verslag vindt? Wil je Cooplinc steunen in haar missie om nog veel meer kennis met jullie te delen, de weg voor jullie te plaveien bij overheid, financiers en andere partijen en blokkades op te heffen in regelgeving en financiering? Draag dan bij. Ieder beetje is welkom. Klik op 'Doneer' of ga naar www.cooplink.nl/doneer

[DONEER](#)

Word ook lid van Cooplinc!

www.cooplink.nl/word_lid

Meer leden geven ons meer stem naar politiek, financiers en andere partijen!